

קטעי כריכה של תוספתא נדרים מנורצ'יה ומקומם במסורת הנוסח

בנימין קצוף*

התוספתא זכתה לעיון נרחב בשנים האחרונות. ליברמן ההדיר ופירש יותר מחצייה, וכמה חוקרים עסקו בכמה היבטים של ביקורת מקורותיה, כדוגמת שאלת זיקתה למשנה ולמסורות מקבילות בתלמודים. אף את טיבם של כמה מעדי הנוסח שלה וזיקתם זה לזה בחנו כמה מן החוקרים שהציגו ממצאים שחשיבותם מרובה. אולם שאלות חשובות הנוגעות למסורת נוסח התוספתא נדונו לפי שעה במידה חלקית ומצריכות עיון נוסף.

שלושת עדי הנוסח רחבי היקף של התוספתא שבידינו מייצגים שני ענפי מסירה: כ"י וינה (כתיבה ספרדית, מאה ארבע עשרה) והדפוס הראשון (ונצ'יה, 1521), שנוסחם קרוב במקרים רבים למובאות בדברי ראשוני ספרד מזה, וכ"י ארפורט (אשכנז, מאה שתיים עשרה) שנוסחו קרוב במקרים רבים למובאות בדברי ראשוני אשכנז מזה. ליברמן טען שלא בכל חילופי הנוסחאות בין כתבי היד יש לראות שיבושים, אלא בחלקים מהם יש לראות 'שריזים' של מסורות שונות שהיו רווחות בישיבות השונות¹ ועיבודים בעיקר על פי התלמוד הבבלי, כיוון שהתוספתא 'לא ניצלה משינויים והוספות ששרשם הוא בישיבות גאוני בבל'.¹ את דעתו על היחס בין כתבי היד ביקש ליברמן להציג ב'מבוא הכללי', אך אותו למרבה הצער לא הספיק לכתוב, אולם על טיבו של כתב יד ארפורט מצד אחד העיר בקצרה ש'הוא אמנם כ"י משובח, אבל תיקונו קילקולו, הוא נוסח "מתוקן" שחלו בו תיקונים של תלמידי חכמים ע"פ הבבלי ופעמים ע"פ הירושלמי',² ומצד אחר במקרים רבים הכריע שדווקא הוא משמר נוסח מקורי כנגד שאר עדי הנוסח.³

כמה חוקרים שסברו שבכ"י ארפורט מצוי במקרים רבים נוסח תנייני הציעו שלפחות כמה מן הנסחים נובעים מן התופעה שאותה תיאר תא-שמע בהרחבה – עיבוד אגרסיבי של חיבורי חז"ל על ידי חכמי אשכנז בסביבות המאה השתיים עשרה, בעיקר על פי התלמוד הבבלי.⁴ מנגד כמה מן החוקרים הסתייגו

* המחלקה לתלמוד, אוניברסיטת בר-אילן. מאמר זה הוא הרחבה של הרצאה שנשאתי בכינוס ה-42 של ה-Association for Jewish Studies בבוסטון ב-21 בדצמבר 2010. תודתי נתונה לקרן בית שלום לעידוד המחקר במדעי היהדות, קיוטו, יפן, על תמיכתה במחקר זה. סימני עדי הנוסח של התוספתא המשמשים במאמר: א = כ"י ארפורט (לשעבר, היום כ"י ברלין, ספריית המדינה, Or. 2° 1220); ד = דפוס ראשון, ונצ'יה רפ"ב; ו = כ"י וינה, הספרייה הלאומית, hebr. 20 (שוורץ 46); נ = קטעי נורצ'יה, Norcia Archivio Storico Comunale Fr. ebr 1, 1.1-1.2; ק = כ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה, T-S E 2.141. הציונים לתוספתא הם על פי מהדורת ליברמן.

¹ ש' ליברמן, תוספתא ראשונים, ד: מקואות – עוקצין, ירושלים תרצ"ט, עמ' יב-יג.
² ש' ליברמן, תוספתא כפשוטה, ג: מועד, ניו יורק תשכ"ב, עמ' יד. בדיוניו בנוסחי התוספתא העיר ליברמן לא אחת על 'תיקוניו' של כ"י ארפורט, ראו לדוגמה המצוין על ידי י' זוסמן, "ירושלמי כתב-יד אשכנזי" ו"ספר ירושלמי", תרביץ סה (תשנ"ו), עמ' 61, הערה 166; ש"י פרידמן, תוספתא עתיקתא, רמת גן תשס"ג, עמ' 81; ע' שרמר, 'למסורת נוסח התוספתא: עיון ראשוני בעקבות שאול ליברמן' (2002), JSIJ, 1, עמ' 14, הערה 10.

³ לדוגמה המצוין על ידי שרמר (שם), עמ' 35, הערה 132.

⁴ י"מ תא-שמע, 'ספרייתם של חכמי אשכנז בני המאה הי"א-ה"ב', קרית ספר ס (תשמ"ה), עמ' 298-309. על זיקתו של נוסח כ"י ארפורט לסביבה זו ראו זוסמן (לעיל, הערה 2), עמ' 61-63, הערה 166; הנ"ל, 'שרידי תלמוד ב"גניזה האירופית"', בתוך א' דוד ו' תבורי (עורכים), הגניזה האיטלקית, ירושלים תשנ"ח, עמ' נט-ס; פרידמן (לעיל הערה 2), עמ' 79-86, ובעיקר עמ' 80, הערה 274; C. Milikowsky, 'The Status Quaestionis of Research in Rabbinic Literature', JJS 39 (1998), p. 208, n. 27; P. Schäfer, 'Once again the Status Quaestionis of Research in Rabbinic Literature: An Answer to Chaim Milikowsky', JJS 40 (1989), p. 92; P. Mandel, 'The

מתפיסה זו. שרמר הציג חילופי גרסה רבים בין כ"י ארפורט לכ"י וינה, וברבים מהם גרסת כ"י ארפורט תואמת את המסורת שבירושלמי לעומת גרסת כ"י וינה התואמת את המסורת שבבבלי, וברבים אחרים אין כלל מקבילה בבבלי. במקרים אלה ודאי שלא ניתן לראות בגרסת כ"י ארפורט תוצאה של השפעת הבבלי, ולכן לדעתו ברובם מדובר בחילופים קדומים שעמדו לנגד עיני שני התלמודים.⁵ אף נתן, שבחנה את לשונו של כ"י ארפורט, טענה שאמנם מצד הלשון הוא קרוב לבבלי יותר מכ"י וינה, אולם לדעתה בדרך כלל מדובר בלשון תנאית מקורית שנשתמרה בכ"י ארפורט והגיעה לבבלי ולא בהשפעה בבילית על נוסח התוספתא.⁶

בדיון זה על אודות מסורת נוסח התוספתא היה שימוש מועט בלבד בעדותם של הקטעים מגניזת קהיר ומן הכריכות שנמצאו באירופה.⁷ ליברמן, שבמהדורתו השתמש בכשליש מקטעי התוספתא הידועים לנו היום,⁸ העיר כמה הערות כלליות על זיקת נוסח קטעי גניזה לנוסח כתבי היד הגדולים. בין נימוקיו לבחירת כתב יד וינה לנוסח הפנים של מהדורתו מציין ליברמן ש'נוסחאות הקטעים מן הגניזה מתאימות הרבה לכ"י זה (אעפ"י שישנם יוצאים מן הכלל)'.⁹ בהקדמה למהדורתו לסדר נשים העיר ליברמן ש'בדרך כלל גרסת קטעי הגניזה שבמסכת יבמות דומה יותר לכ"י ו-ד, אבל בשאר מסכתות היא דומה יותר לכ"י ע, ואין לקבוע כללים בנידון זה ביחס לגרסאות קטעי הגניזה'.¹⁰ בשני המקומות ליברמן אינו מפרט את אופייה של הקרבה בין קטעים אלו לכתבי היד הגדולים, ודומה שדבריו הזוהרים בדבר חוסר האחידות והיוצאים מן הכלל מחדדים את הצורך בעיון בכל קטע לגופו.

אחד הממצאים החשובים לחקר מסורת נוסח התוספתא הוא שני קטעי כריכה מעותק אחד של תוספתא שעל מציאתם דיווח פיראני בשלהי המאה העשרים. לפי שעה נמצאו דף פוליו שלם ושליש דף נוסף

Tosefta', in S. Katz (ed.), *The Cambridge History of Judaism, IV: Late Roman-Rabbinic Period*, Cambridge 2006, p. 332. וראו להלן, הערה 53.

⁵ שרמר (לעיל הערה 2), עמ' 14-15. במהלך ההגהות האחרונות למאמר יצאו לאור שני ספריו של י' ברודי על משנה ותוספתא כתובות, ובהם הוא דן בהרחבה בשאלות אלו ומגיע למסקנה שבמחנה כמותית המסורת של כ"י ארפורט עולה במידה ניכרת על זו של כ"י וינה והדפוס הראשון. ראו משנה ותוספתא כתובות, נוסח, פרשנות ועריכה, ירושלים תשע"ה, עמ' 14-22; הנ"ל, *Mishnah and Tosefta Studies*, Jerusalem 2014, pp. 31-107. במקום אחר הראיתי שנוסח ההלכות מן התוספתא המובאות בספר הלכות פסוקות, ספר ההלכה הראשון שנתחבר אחר עריכת התלמוד הבבלי, קרוב בהרבה לנוסח כ"י ארפורט מלנוסח כ"י וינה. ראו 'המקורות התנאיים ונוסחם בספר הלכות פסוקות', שנתון המשפט העברי כה (תשס"ח), עמ' 199-216.

⁶ ח' נתן, 'מסורתו הלשונית של כ"י ארפורט של התוספתא', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשמ"ד, עמ' 343-346.

⁷ G. Stemberger, 'I frammenti della Tosefta di Norcia, e il loro contributo alla studio della tradizione testuale', in M. Perani (ed.), *La 'Genizah Italiana'*, Bologna 1999, p. 273; שפר (לעיל, הערה 4), עמ' 92; M. Krupp, 'The Tosefta Manuscripts', in S. Safrai et al. (eds.), *The Literature Of The Sages*, I, Assen 1987, p. 302.

⁸ על קטעי הגניזה והכריכה שעמדו לפני ליברמן לסדרים השונים ראו בהקדמותיו למהדורתו, תוספתא: זרעים, ניו יורק תשט"ו, הקדמה, עמ' ח; תוספתא: מועד, ניו יורק תשכ"ב, הקדמה, עמ' ה; תוספתא: נשים, א, ניו יורק תשכ"ז, הקדמה, עמ' ה; ש' ליברמן, תוספתא כפשוטה, ט: נזיקין, ניו יורק תשמ"ח, עמ' 141.

⁹ ליברמן, תוספתא: זרעים (שם), הקדמה, עמ' יב.

¹⁰ ליברמן, תוספתא: נשים, א (לעיל הערה 8), הקדמה, עמ' ו. עיון ראשוני בקטעי הגניזה למסכתות השונות בסדר נשים אינו תומך בהבחנת ליברמן בדבר הבדל בין קטעים למסכת יבמות ובין קטעים למסכתות אחרות. וכך בעניין קבוצת קטעי הגניזה מעותק אחד הכוללים חלק ממסכת חגיגה וחלק גדול מסדר נשים (כ"י קימברידג', ספריית האוניברסיטה T-S AS 87.133; כ"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים ENA 340/1-10; כ"י קימברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 329.277-278; כ"י קימברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 179.35; כ"י קימברידג', ספריית האוניברסיטה T-S AS 91.420; ק [הכולל גם כמה פרקים מנדירים המצויים ב-ג, ראו להלן]), שבהם לא ניכר הבדל בין המסכתות באופי הזיקה לנוסח כתבי היד הגדולים. בשאר המקומות שבהם מציין ליברמן את הקטעים שעמדו לפניו (ראו לעיל, הערה 8) אין הוא מתאר את יחסם לכתבי היד הגדולים.

עוקב בארכיון העיר נורצ'יה, ובהם חלקים מפרקים ד-ז ממסכת נדרים, המצטרפים יחד לכתשעים שורות במהדורת ליברמן.¹¹ פיראני הציג תיאור קודיקולוגי ופליאוגרפי של הקטעים והסיק שעותק זה של תוספתא הועתק במזרח סמוך לשנת 1000.¹² לפיכך זהו אחד העותקים הקדומים של התוספתא שבידינו חלקים ממנו.¹³

שטמברגר תיאר תיאור ראשוני את היחס בין נוסח הקטעים מנורצ'יה לנוסח העדים האחרים של התוספתא לפרקים אלו בנדרים: שלושת עדי הנוסח רחבי ההיקף א, ו, ד, וקטע ק שהועתק בספרד או בצפון אפריקה סביב המאה הארבע עשרה,¹⁴ באמצעות פירוט המקומות שבהם נסחים משותפים לנוסח נ ולעדים האחרים. הוא תיאר נכונה את הממצא המעורב: במקרים רבים נוסח הקטעים קרוב לנוסח א ולנוסח ק,¹⁵ אך באחרים נוסחם קרוב לנוסח ו ולנוסח ד, ובכמה מן המקומות נוסחם עצמאי. הממצא חשוב כשהוא לעצמו, אך ללא ניתוח של אופי הדמיון והשוני בין נוסח הקטעים לנוסח כתבי היד האחרים על פי כללי השיטה הסטמטית משמעותו מוגבלת. בעיקר אין בו כדי להוכיח קיומה של זיקה מובהקת של העותק הקדום לאחד מעדי הנוסח האחרים ולתאר את טיבה, ואין בו כדי להסביר כיצד התהווה הנוסח המעורב. שטמברגר הדגיש שממצאים אלו מצריכים בחינה מחודשת של הטענה בדבר איחורו של הנוסח המצוי ב-א למאה השתים עשרה וקרא לבחינה מקיפה ומדוקדקת של נוסח הקטעים ויחסם לנוסח העדים האחרים בזיקה למקבילות בספרות התנאים והאמוראים.¹⁶ במאמר זה אבקש למלא משימה זו ולבדוק את היחס בין נוסחם של קטעי נורצ'יה לנוסח שאר עדי התוספתא לאור הכללים הניתנים ליישום מן השיטה הסטמטית והעיון במקורות המקבילים בספרות התלמודית, המובילים לטענתי במקרה זה להכרעה ברורה בשאלות אלו.¹⁷

בבחינת ייחוסו של נוסח נ לנוסח שאר העדים ניתן להשוות אותו באופן מקיף ורציף לנוסח שלושת העדים המציגים טקסט שלם לחלקים מן התוספתא המצויים בנוסח נ: א, ד, ו. מקטע ק יש בידינו דפים

¹¹ ייתכן שקטע קטן ובו כמה מילים מפרקים ו-ז ממסכת עירובין שנמצא בארכיון העיר פיאנזה הוא מאותו טופס. כמות החומר בקטע זה מועטה, ואין בו כמעט נסחים בעלי משמעות. ראו M. Perani, 'Frammenti di manoscritti ebraici nell'archivio di stato di Faenza', *Henoch*, xii (1990), pp. 227-229

¹² M. Perani, 'Il più antico frammento della "Genizah italiana": la Tosefta di Norcia (ca.1000 e.v.) rilievi codicologici e paleografici', M. Perani (ed.), *La "Genizah italiana"*, Bologna 1999, p. 265; M. Perani and E. Sagradini, *Talmudic and Midrashic Fragments from the "Italian Genizah": Reunification of the Manuscripts and Catalogue*, Firenze 2004, p. 21
¹³ לדעת עדנה אנגל כתב היד הועתק במאה העשירית. ראו M. Perani, 'The "Genizot" of Gerona and Italy: towards a typological comparison', *Materia Giudaica*, 6 (2001), p. 143

¹⁴ קטעים אלו הם גם מן הקטעים המוקדמים ביותר שנמצאו ב'גניזת אירופה'. ראו פראני, 'גניזות גרונה ואיטליה' (שם).
¹⁵ הכתב ב-ק הוא ספרדי בינוני שמתחיל להיראות בעשורים האחרונים של המאה השלוש עשרה, ומתקיים בעיקר לאורך כל המאה הארבע עשרה, ואף ניתן למצוא במאה החמש עשרה. אני מודה לד"ר עדנה אנגל על שמסרה לי את חוות דעתה. ק כולל דפים רצופים מסדר נשים מפרק ב בכתובות ועד פרק ד בסוטה, ובהם גם פרקים ד-ז בנדרים, שחלקים מהם מצויים ב-ג. מעותק זה של התוספתא נמצאו דפים נוספים. ראו לעיל, הערה 10.

¹⁶ וראו דיוני החוקרים על הזיקה של נוסח ק לנוסח העדים האחרים בהלכות שבהן הם דנו: א' פורסטנברג וי' פורסטנברג, 'תקופת הנזירות והטקס שבסופה – עיון בפרשנות התנאית', סידרא כב (תשס"ז), עמ' 62-63 והע' 18; M. Friedman, 'Tamar, a symbol of life: the "killer wife" superstition in the Bible and Jewish tradition', *AJSR* 15 (1990), p. 40, n. 37 (העוסק בהלכה שבקטע גניזה אחר, כ"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים ENA 340/9, השייך לאותו טופס של תוספתא).

¹⁷ שטמברגר (לעיל, הערה 7), עמ' 267-273.

¹⁷ על מגבלות יישומה של השיטה הסטמטית בספרות התלמודית, בעיקר מחמת האפשרות שהיא נמסרה על פה בתקופה כלשהי, ושלפני מי מן המעתיקים היה יותר מנוסח אחד, ראו י' ברודי, לתולדות נוסח השאלות, ניו יורק-ירושלים תשנ"ב, עמ' 13-19; C. Milikowsky, 'Seder Olam: a rabbinic chronography', Ph.D. dissertation, Yale University, 1981, pp. 127-141; הנ"ל, סדר עולם: מהדורה מדעית, פירוש ומבוא, ירושלים תשע"ג, עמ' 201-203, הערה 193.

רצופים של כל מסכת נדרים, אך הם פגומים ויש חלקי דפים שאינם קריאים. דפים אלו מאפשרים קריאה לא רציפה של כשליש מן הטקסט המצוי בנוסח נ. מכיוון שכמות הטקסט האפשרי להשוואה אינה גדולה, ספק בעיניי באיזו מידה ממצאי ההשוואה האפשריים מציגים תמונה מקיפה ואמינה של היחס בין ק לשאר עדי הנוסח. למרות ספק זה אציג להלן את שניתן להציג על היחס בין נוסח נ לנוסח ק על סמך ההשוואה המצומצמת האפשרית, ואם יימצאו דפים נוספים מן העותק שאליו היו שייכים קטעי נ, ניתן יהיה לתאר את היחס בין נוסח העותקים באופן מבוסס.

לפני הצגת הממצאים אציג את השיקולים שהנחו את סדר הצגתם. כאמור, שאלת אופי הזיקה הלא אחידה בין עדי הנוסח של התוספתא לתלמוד הבבלי ולחיבורים תלמודיים נוספים – אם מדובר בהשפעה מאוחרת על כמה מעדי הנוסח של התוספתא או בשימור מסורות מוקדמות בנתיבי המסירה השונים – נתונה במחלוקת בין החוקרים. לפיכך על מנת שלא לחטוא בהנחת מבוקש כלשהו השלבים הראשונים של ניתוח היחס בין עדי הנוסח יתבססו אך ורק על אותם חלקים בתוספתא שלהם אין זיקה למקורות מקבילים.¹⁸ לאחר ביסוס היחס בין עדי הנוסח על החלקים בתוספתא שלהם אין זיקה למקבילות נבחן את העולה מתוך עיון אף בחלקים האחרים.

*

ההוכחה הברורה לקשר בין שני עדי נוסח היא הימצאות טעויות לא טבעיות המשותפות לשניהם בלבד, כלומר אין להניח שתיפולנה באופן בלתי תלוי בעדי נוסח שונים. אלה מוכיחות כי אחד מכתבי היד תלוי באחר או שלשניהם מקור משותף השונה מן המקור של כתבי היד שהטעות לא מצויה בהם.¹⁹ מצד העיקרון די בטעות מובהקת אחת המשותפת לשני עדי נוסח כדי להוכיח קשר ביניהם, ולאחר הצגתה יש טעם בבחינת נסחים משותפים אחרים שאינם בהכרח משניים. ואף שבקטעי נורצ'יה מצוי טקסט לא ארוך, ניתן להבחין בכמה טעויות לא טבעיות המשותפות להם ולנוסח ק, א, ואינן בנוסח ו ובנוסח ד. להלן שתי דוגמאות מובהקות (רק הראשונה בטקסט הקיים בנוסח ק):

1. נדרים ה, א (עמ' 113, שו' 3)²⁰

מעשה באחד שהדיר את אשתו שלא לעלות לירושלם

נ והתירו לו את נדרו

ק והתירו את נדרו

א והתירו לו את נדרו

ו ובאת והתירה על נדרו

ד ובאת והעבירה על נדרו

ושאל את ר' יוסה אמ' לו אילו הייתה יודע שמבטלת דבריך שלא בפניך מדירה הייתה אמ' לו לאו והתירו ר' יוסה

הנסחים נבדלים בשאלה מי פעל לאחר שהבעל הדיר את אשתו: האם האישה (ו, ד) או אלו שהתירו את הנדר, ככל הנראה על פי רצונו של הבעל שנדר (נ, ק, א)?²¹ מתוך שאלת ר' יוסה בכל עדי הנוסח 'אילו הייתה יודע שמבטלת דבריך שלא בפניך' ברור שהאישה היא שפעלה לפני שהנדר הותר, כנוסח ו וכנוסח ד. לשון ו בתיאור פעולת האישה: 'והתירה על נדרו' קשה, שכן אישה אינה יכולה להתיר נדר

¹⁸ מ' כהנא, 'זיקת כתב-יד וטיקן 60 של בראשית רבה למקבילותיו', תעודה יא (תשנ"ו), עמ' 57-58; ולהלן, בנספח א.
¹⁹ P. Mass, *Textual Criticism* (tr. B. Flower), Oxford 1958, pp. 42-44; M.L. West, *Textual Criticism and Editorial Technique*, Stuttgart 1973, pp. 31-33; מיליקובסקי, דיסרטיציה (לעיל, הערה 17).
 עמ' 126-123 ועמ' 164, הערה 4; ברודי (לעיל, הערה 17), עמ' 17 והערה 24. חשוב להדגיש שהטעויות המוכיחות קרבה בין עדי נוסח הן טעויות שלא ייתכן שמי מן המעתיקים יעמוד עליהן ויתקן מדעתו חזרה אל הנוסח המקורי.
²⁰ בדוגמה זו ובאלו שאחריה, אם לא יצוין אחרת, נוסח התוספתא המובא במקומות שבהם לא מוצגים נוסחי כל העדים הוא נוסח ו.

²¹ ייתכן שהנוסח ב-ג, א בלבד 'התירו לנ' בא להדגיש שיוזם ההתרה הוא הבעל שנדר בתחילה (מעין 'לבקשתו').

בעלה. אולם כפי שהראה ליברמן פירוש ביטוי ייחודי זה הוא 'עברה על נדרו'.²² נוסח ד, 'והעבירה על נדרו' משקף עיבוד של נוסח ו, שמטרתו למסור את תוכן ההלכה ללא שימוש בביטוי הלשוני הייחודי בנוסח ו.²³ לעומת זאת נוסח א, ק, נ נוצר ככל הנראה על ידי מוסר שלא עמד על פירושו של הביטוי בנוסח ו, ועל מנת להימנע מן הקושי הטמון בכך שאישה אינה יכולה להתיר נדר בעלה 'תיקן' תיקון שגוי באמצעות היפוך הפעולה ל'התירו (לו) את נדרו'.²⁴ קשה להניח שנוסח מוטעה זה, הנובע מאי הכרה של ביטוי לשוני ומניסיון לבטל קושי באמצעות ה'תיקון' השגוי הזה דווקא, ייווצר באופן בלתי תלוי על ידי מוסרים שונים, ולכן מעיד על קשר ברור בין נוסח נ לנוסח ק ולנוסח א.

2. נדרים ה, א (עמ' 115, שו' 17)²⁵

קונם שני נהנה לפלני ועוד לפלני או שאמ' לפלני ופלני קונם שני נהנה לו הרי אילו שני נדרים

- נ הותר השני הותר הראשון הותר הראשון לא הותר השני
 א הותר השני הותר הראשון הותר הראשון ולא הותר השני
 ו הותר הראשון הותר השני [הותר השני] לא הותר הראשון
 ד הותר הראשון הותר השני לא הותר הראשון לא הותר השני²⁷

ההלכה בתוספתא עוסקת בזיקה בין שני נדרים שנוצרו בלשון קונם אחת, הבאה בתחילת הנדר או בסופו, והתרת אחד מהם מתירה גם את התלוי בו. עדי הנוסח נבדלים באופי התלות בין הנדרים – אם התרת הראשון מתירה את השני (ו, ד) או להיפך (נ, א). נוסח ו ונוסח ד עולים בקנה אחד עם ההלכה הרווחת במשנה ובתוספתא, שהנדרים שלאחר הראשון תלויים באלו שלפניהם,²⁸ ולפיו כך הוא בשני המקרים המובאים בתוספתא, ואין הבדל בין הבאת לשון הקונם בתחילת הנדר להבאתה בסופו.²⁹ הדין בנוסח א, נ, שבו הנדר הראשון תלוי בשני, הוא חריג, וקרוב לוודאי שהוא מכוון למקרה השני בלבד בתוספתא, שבו לשון הקונם באה בסוף הנדר.³⁰ לפי נוסח זה יש הבדל בין הבאת לשון הקונם בתחילת הנדר, ואז הותר הראשון הותר השני, ובין הבאתה בסופו, ואז הותר השני הותר הראשון.

²² ש' ליברמן, תוספתא כפשוטה, ו-ז: נשים, ניו יורק תשכ"ז, עמ' 588. וכן הוא במשנת סנהדרין יא, ז: 'המוותר על דברי הנביא', שפירושו 'העובר על דברי הנביא'. ייחודיותו של ביטוי זה הופכת אותו ל'גרסה הקשה', ובוזה נתמכת האפשרות שזהו הנוסח המקורי, שעובד בדרכים שונות על ידי מוסרים שלא הבינוהו או חששו שהמעיינים בתוספתא לא יפרשוהו כהלכה.

²³ אפשר שלפי נוסח זה הכוונה היא שאחרים הסיתוה לעבור על נדרה. ראו גם בבלי, נדרים כג ע"א.

²⁴ וראו תוספתא כפשוטה, ו-ז: נשים (לעיל הערה 22), עמ' 466, לשורות 3-4.

²⁵ כאן ובהמשך במקומות שבהם לא מובא נוסח ק, הטקסט הנדון חסר בנוסח ק מחמת קיטועו.

²⁶ מילים אלו נוספו בשוליים, ובגוף כה"י סומנו שלוש נקודות מעל ה'ל' של המילה 'לא'.

²⁷ נוסח משובש זה נוצר ככל הנראה משילוב שלא במקומן של המילים 'הותר השני' שהיו בשוליים כנוסח ו. ראו בהערה הקודמת. מקרה זה עשוי ללמד על הזיקה שבין נוסח הדפוס לנוסח ו, אך עניין זה חורג מנושא המאמר.

²⁸ ראו משנה, נדרים ט, ז: 'אמ' קונם... שני נהנה לזה ולזה, הותר הראשון הותרו כולם, הותר האחרון האחרון מותר וכולם אסורין'; תוספתא נדרים ה, א (עמ' 114, שו' 14) (על חדירת פסקה מתוספתא זו למשנה ראו י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, ירושלים-תל-אביב תשכ"ד, עמ' 477-479; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ו-ז: נשים [לעיל הערה 22], עמ' 469-470, לשורות 14-15); משנה, נזיר ד, א; ובסוגיות בתלמודים על משניות אלו.

²⁹ כפי שעולה מירושלמי שבועות ה, ג (לו ע"ב; טור 1358, שו' 44-41): 'אמ' ר' יוחנן... הזכיר שבועה תחילה ולא הזכיר בסוף או הזכיר בסוף ולא הזכיר תחילה על דעת' דרבנן מביא קרבן על כל אחת ואחת'.

³⁰ ליברמן, תוספתא כפשוטה, ו-ז: נשים (לעיל, הערה 22), עמ' 471, לשורות 17-18 (ליברמן בצדק לא מעלה את האפשרות שלפי נוסח זה הנדר הראשון תלוי בשני גם במקרה שלשון הקונם באה בתחילת הנדר, כנראה מכיוון שאם זאת עמדת בעל ההלכה בתוספתא, נכון היה להציגה בבירור בזיקה ישירה למקרה זה ולא לעמעם דבריו בהבאת המקרה ההפוך בסמיכות לדין. ראו מאס [לעיל, הערה 19], עמ' 11; ווסט [לעיל, הערה 19], עמ' 59). וראו ההגהות והפירושים הדחוקים של כמה מן הפרשנים לנוסח זה, שמקצתם נובעים מהתייחסות לנוסח ד בראש ההלכה הסובל מהשמטה מחמת הדומות: 'קונם שני נהנה לפלני ועוד לפלני [כאן חסר – או שאמ' לפלני] ופלני קונם שני נהנה לו, וככל הנראה גם מהמצוי

אף שעמדה זו לא מתועדת בשום מקום אחר בספרות חז"ל, היא אפשרית כשהיא לעצמה. אולם במסגרת ההלכה בתוספתא היא בלתי אפשרית, שכן לפי התוספתא דין אחד לשני המקרים, בין שהקדים את לשון הקונם לתחילת הנדר כבמקרה הראשון, ובין שאיחרו לסופו כבמקרה השני. ואם הדין נוגע גם למקרה שהקדים את לשון הקונם לתחילת הנדר, הרי הכרח שהדין הוא כמובא בנוסח ו, ד, שהותר הראשון הותר השני. מוסר א, נ יחס בטעות את הדין בתוספתא למקרה השני בלבד, שבו הנודר איחר את לשון הקונם לסוף הנדר והיפך את ההלכה.³¹ אף במקרה זה קשה להניח שאותו תהליך של הבנה מוטעית והיפוך נוסח ההלכה יתרחש באופן בלתי תלוי בשתי מסירות שונות, ולכן זאת עדות נוספת לקשר ברור בין נוסח נ לנוסח א.³²

הטעויות המשותפות – ואלו בלבד – מוכיחות שעדי הנוסח נחלקים לשני ענפים: נ, ק, א מכאן, התלויים זה בזה או במקור משותף לשלושתם, ו-ו, ד, שאינם משתלשלים מנוסח זה מכאן. קיומה של החלוקה מתבטא בעשרות חילופים בין הענפים, בהם חילופי לשון וסגנון, חילופים הנובעים מתקלות טכניות בהעתקה ועיבודים מסוגים שונים, שבהרבה מהם לא ניתן להכריע מהו הנוסח המקורי.³³ להדגמת החלוקה הברורה בין נוסחי שני הענפים אציג כמה קטעי הלכות נוספים שבהם יש ריכוז של חילופי נוסח.

3. נדרים ד, ט (עמ' 113, שו' 27)³⁴

נ	קונם לעיר שני	נכנס	טיפת צינין שני	טועם	לך	מותר	ליכנס	ולשתות	צינין	ואסור	לאכל		
ק	קונם לעיר	>						<	כנס	ולשתות	צונים	ואסור	לאכל
א	קונם לעיר שאני	נכנס	ולטיפת צונן	שאני	טועם	לך	מותר	ליכנס	ולשתות	צונן	ואסור	לאכול	
ו	קונם לביתך שני	נכנס	וטיפת צונן	שאני	טועם	לך	מותר	ליכנס	ולרחוץ	עמו	בצונן	ואסור	לוכל
ד	קונם לביתך שאני	נכנס	וטיפת צונן	שאני	טועם	לך	מותר	ליכנס	ולרחוץ	עמו	בצונן	ואסור	לאכל

4. נדרים ו, א (עמ' 116, שו' 4)³⁵

מה ראית שתידורי אי איפשי שתידורי אין זה נדר

נ הרי זה מיפר מיפר זה ונדר זה הרי זה בטיל ... א <שמע וקיים שמעו> ומת ...

בירושלמי נזיר ד, א (נג ע"א; טור 1108, שו' 15-17), אצל ד' פארדו, חסדי דוד, א, ליוורנו 1776, קן ע"א, ד"ה ובאידיך בבא; י' אברמסקי, חזון יחזקאל, ג: נשים, ירושלים תשמ"ח, נדרים, עמ' 52, באורים, ד"ה לא הותר הראשון.
³¹ אפשר שנוסח נ, א נוצר בזיקה לתוספתא מעשר שני ג, טו (עמ' 261, שו' 51): 'בית שמי או' צריך להפריש שיני, שיני או' הורם השני הורם הראשון הורם הראשון לא הורם השני'.

³² איני מציין את הנוסח המשותף ל-נ, ק, א בנדרים ו, א (עמ' 116, שו' 2) – 'היה על אשתו חמשה נדרים' לעומת 'היו על אשתו חמשה נדרים', בנוסח ו, ד כטעות משותפת, מאחר שהתיקון לשיבוש הוא מתבקש, ואפשר שייעשה על ידי כל מוסר בעצמו, ולכן אינו מלמד על זיקה הכרחית בין עדי הנוסח שבהם מצוי הנוסח שנראה משובש לעומת אלו שבהם הוא לא מצוי.

³³ מכיוון שאפיון ההבדלים בין שני הענפים דורש בחינה מקיפה הרבה מזו העולה מתוך הטקסט שבקטעי הכריכה מנורצ'יה, שבהם כאמור כתשעים שורות במהדורת ליברמן, לא אדון כאן באופי ההבדלים בין הענפים.

³⁴ ליברמן טען שהנוסח המשותף כאן ל-נ, ק, א הוא טעות משותפת. לדעתו 'לעיר' הוא טעות סופר (תוספתא כפשוטה, ו-ז: נשים [לעיל הערה 22], עמ' 465, הערה 53), וההיתר לשתות צונן ב-נ, ק, א הוא שגוי, מכיוון שבסיפא של המשפט מובא בכל עדי הנוסח של התוספתא 'ואסור לאכול ולשתות' (שם, עמ' 465, לשורות 36-38). אולם את חילופי הנוסח יש לבחון לאור המשנה בנדרים ח, יג: 'קונם לביתך שני נכנס טיפת צונן שני טועם לך מותר ליכנס לביתו ולשתות ממנו צונן שלא נתכוון זה אלא לשם אכילה ושתייה'. לדעת ליברמן, התוספתא במקורה חולקת על המשנה ואוסרת לשתות, והנוסח ב-נ, ק, א נובע מ'יתקון' שגוי ככל הנראה על פי המשנה. אך אפשר שהתוספתא אינה חולקת על המשנה, ויש להבין את היחס בין הרישא לסיפא של התוספתא כמו היחס שבין הרישא לסיפא של המשנה. וראו פארדו (לעיל, הערה 30), קמט ע"ד-ק"ו ע"א, ד"ה היה מסרב; אברמסקי (לעיל, הערה 30), עמ' 48, באורים, ד"ה ואסור לאכול ולשתות. לפיכך חילופי הנוסח כאן מוצגים כנוסח משותף בלבד ל-נ, ק, א ולא כטעות משותפת.

³⁵ המילים מ'מה ראית' ועד 'מפר זה' נשמטו בנוסח ק.

ק	מפר זה ונדר	זה הרי זה < > אבל	שמע וקיים שמע ושתק ומת ...
א	הרי זה מופר מופר זה ונדר	זה הרי זה בטל ... אבל	שמע וקיים שמע ושתק ומת ...
ו	לא אמר כלום מופר זה מבוטל	זה הרי זה בטל ... אבל	שמע ושתק שמע וקיים ומת ...
ד	לא אמר כלום מופר מבוטל	זה הרי זה בטל ... אבל	שמע ושתק שמע וקיי' ומת ...

5. נדרים ד, ח (עמ' 112, שו' 30)³⁶

האומ' לחבירו

נ	קונם	שאתה נהנה לי	
א	קונם	שאתה נהנה לי	
ו	קונם שאין	אתה נהנה לי אם אי אתה נותן לבנוי כור אחד של חטים ושתי חביות של יין היה	
ד	קונם שאי	אתה נהנה לי אם אי אתה נותן לבני כור אחד של חטים ושתי חביות של יין היה	
נ			
א			
ו	מסרב בחבירו שיאכל	אצלו בתוך המשתה אמ' קונם לביתך שני נכנס בתוך המשתה אסור	
ד	מסרב בחברו שיאכל	אצלו בתוך המשתה אמר קונם לביתך שאני נכנס בתוך המשתה אסור	
נ		ר' יהודה אומ' היה מסרב בחבירו שיאכל אצלו ברגל	אמר קונם ...
א		ר' יהודה אומ' היה מסרב בחבירו שיאכל אצלו ברגל	אמ' קונם ...
ו		לאחר המשתה מותר ר' יהודה או' היה מסרב בחבירו בתוך הרגל שיאכל אצלו ואמ' קונם ...	
ד		לאחר המשתה מותר ר' יהודה אומר היה מסרב בחברו בתוך הרגל שיאכל אצלו יאמר קונם ...	

6. נדרים ה, ב (עמ' 115, שו' 19)

קונם שני נהנה לפלני

נ	ולכל	שישאלו	עליו נשאלין	לו עליו ראשון ואין	נשאלין לו עליו שני ... אם אמר
א	ולכל	שישאלו	לו עליו נשאלין (ע)	לו על הראשון ואין	נשאלין לו על השני ... אם אמ'
ו	ולכל מי	שנשאלין	לו עליו נשאלין	לו על הראשון וחוזרין	ונשאלין לו על השני ... אם אמ'
ד	ולכל מי	שנשאלים	לו עליו נשאלין	לו על הראשון וחוזרין	ונשאלין לו על השני ... אם אמר
נ	נדרתי ואיני יודע מה		נדרתי פותחין לו	בעל כולם	
א	נדרתי ואיני יודע מה		נדרתי פותחין לו	על כולם	
ו	נדרתי ואיני יודע באי זה משניהם	נדרתי פותחין לו פתח אחד	בעל כולם		
ד	נדרתי ואיני יודע באיזה משניהם	נדרתי פותחין לו פתח אחד	בעל כולם		

7. נדרים ז, ד (עמ' 121, שו' 18)³⁷

³⁶ נוסח ק כאן מקוטע. בוודאי מובאות בו המילים 'לחבירו קונם' מתחילת הדוגמה, ולאחר קרע של כחצי שורה מצויות כמה מילים חצויות שניתן לשחזר במידה רבה של סבירות שהן 'אכל אצלו במשתה', ולאחריהן 'קונם איני נכנס' מסוף הדוגמה. שחזור אפשרי של המילים החסרות על פי אורך הקרע הוא 'שאתה נהנה לי ר' יהודה אומר היה מסרב בחבירו שי', בדומה (אך לא בזהות) למצוי ב-ג, א. ניתן גם להציע שחזורים אחרים, אך בוודאי במחצית השורה החסרה בנוסח ק יש מקום רק לחלק קטן מן המצוי כאן ב-ו, ד, ולא ב-ג, א. לפיכך אף שלא ניתן לדעת אם הנוסח ב-ק היה דומה לנוסח ג, א, בוודאי היה קרוב אליהם באי-הבאת רוב ההוספה המצויה ב-ו, ד בלבד.

³⁷ לדוגמאות נוספות לחילופים בין הענפים ראו נדרים ה, א (עמ' 113, שו' 1): 'אם קודם נדרו' (ג, ק, א) / 'נקודם לנדרו' (ו, ד); נדרים ה, א (עמ' 114, שו' 6): 'אומרין לו' מובא ב-ו, ד בלבד ולא ב-ג, ק, א (אפשר שזאת השמטה שמקורה באב

נדרה אשתו והפר לה ...

נ	הרי זה יחזור ויפר ואם רצה להקים מקים
א	הרי זה יחזור ויפר אם רצה להקים מיקים
ו	הרי זה יקיים ואם רצה להפר (יפר) ³⁸ מיפר
ד	הרי זה יקים ואם רצה מפר

*

עתה, כשברור שנוסחי נ, ק ו-א שייכים לאותו ענף מסירה, עולה השאלה מהו היחס בין שלושת הנסחים: האם ישנה תלות ישירה של מי מן העדים בעד אחר, או שמא לשלושתם אב משותף? עיון בנסחים מציג כמה נסחים משניים בכל אחד מן העדים בלבד ולא באחרים, המוכיחים כי אף אחד מן העדים אינו העתקה ישירה או עקיפה של השני. משניות הנוסח באחד העדים ניכרת בראש ובראשונה מתוך הסכמת העדים האחרים עם ענף המסירה ו, ד, המוכיחה על פי כללי השיטה הסטמטית שהנוסח המצוי גם בענף ו, ד הוא נוסחו של האב המשותף, ושהנוסח הייחודי הוא תנייני. בין החילופים ניתן למצוא שינויי סגנון ותקלות טכניות בהעתקה האופייניות לכל העתקה בכתב ולעיתים מעידות גם הן על משניותו של הנוסח.³⁹ אף שכמות הטקסט המשותפת לנוסח נ ולנוסח ק אינה גדולה, בחינה מדוקדקת של חילופי הנסחים בין נ ל-ק ול-א מלמדת על כמות לא מבוטלת של נסחים המשותפים ל-נ ול-ק כנגד המצוי ב-א, ו, ד. כאמור, על פי כללי השיטה הסטמטית מכיוון שישנה הסכמה בין א לענף המסירה ו, ד, ברור שהנוסח המקורי הוא המשותף ל-א, ו, ד, ואילו הנוסח ב-נ, וב-ק הוא משני. לעומת זאת לא נמצא נוסח משותף ל-נ ול-א כנגד נוסח המצוי ב-ק, ו, ד.⁴⁰ להלן כמה דוגמאות:

המשותף; נדרים ה, א (עמ' 114, שו' 9): 'בה בנות שבע' (ב [הקטוע במקום המשוער של 'בה] ק א) / 'בנות שבע בתוכה' (ו ד); נדרים ה, א (עמ' 114, שו' 11): 'נדר מן הבצלים' מובא ב-ו, ד בלבד ולא ב-ג, ק, א; נדרים ה, ו (עמ' 116, שו' 28): 'עליו' (ג, ק, א) / 'לפניו' (ו, ד); נדרים ו, ב-ג (עמ' 117, שו' 9): 'שמע בעלה והיפר לה... שמע אביה והיפר לה' (ג ק א) / 'שמע בעלה ולא הפר לה... שמע אביה ולא הפר לה'; נדרים ו, ג (עמ' 117, שו' 13): 'הרי זה אסור' (ג, ק, א) / 'הרי זו הפרה אסורה' (ו, ד [בו לא מצויה 'הפרה']); נדרים ו, ג (עמ' 117, שו' 14): 'ונתארסה לאחר' מובא ב-ו, ד בלבד ולא ב-ג, ק, א (אפשר שזאת הוספה באשגרה מן ההלכה הבאה שמקורה באב המשותף. ראו ליברמן, תוספתא כפשוטה, ו-ז: נשים [לעיל הערה 22], עמ' 482, לשורות 13-15); נדרים ו, ג (עמ' 117, שו' 15): 'חלקו של בעל ר' נתן אומ' (ג, ק, א) / 'חלקו של בעלה אמ' ר' נתן' (ו, ד); נדרים ו, ג (עמ' 117, שו' 15): 'איין' (ג, ק, א) / 'אינו' (ו, ד).³⁸ מעל מילה זו מצויות בנוסח ו נקודות לסמן שיש למחקה.

³⁹ ראו נדרים ו, א (עמ' 116, שו' 5): 'איין יכול להפר' (ו, ד, ג, ק) / 'איני יכול לדבר' (א), הנוסח ב-א סובל משתי טעויות גראפיות: 1) הכפלת ה"ו"ד שמקורה בתחילת המילה 'יכול'; 2) הצמדת הרגל השמאלית של ה"ה"א במילה 'להפר' לפ"א שלאחריה, שהפכה את ה"ה"א לדל"ת, ואת הפ"א לבי"ת; נדרים ה, א (עמ' 115, שו' 17): בנוסח א בלבד הכפלה בטעות של המילים 'ועוד לפלוני', שייטורן ברור מתוך סוף ההלכה המשותף לכל הנסחים 'הרי אלו שני נדרים'; נדרים ד, ח (עמ' 113, שו' 30): 'כלום' (ו, ד, ג) / 'שלא' (א); נדרים ו, ג (עמ' 117, שו' 12): 'בעלה' (ג, ק, ו, ד) / 'הבעל' (א); נדרים ה, א (עמ' 114, שו' 14): חסרון המילה 'נהנה' בנוסח א בלבד; נדרים ה, א (עמ' 115, שו' 17): חסרון המילים 'הרב לתלמיד' בנוסח א בלבד; נדרים ו, ד (עמ' 117, שו' 17): 'זה' (ו, ד, ג) / 'הרי' (א); נדרים ו, ה (עמ' 118, שו' 32): חסרון המילה 'בה' בנוסח א בלבד; נדרים ז, ד (עמ' 121, שו' 18): בנוסח א בלבד הכפלה של המילים 'נדרה בתו והיפר לה ספק שאשתו'; נדרים ה, א (עמ' 114, שו' 9): חסרון המילה 'יודע' בנוסח ק בלבד; נדרים ה, ו (עמ' 116, שו' 29): הבאת המילה 'חבירים' בנוסח ק בלבד; נדרים ו, ב (עמ' 116, שו' 6): חסרון המילים 'מת הבעל' בנוסח ק בלבד; נדרים ו, ב (עמ' 117, שו' 8): 'איין' (ג, א, ו, ד) / 'אינו' (ק); נדרים ו, ג (עמ' 117, שו' 12): הבאת המילה 'שמת' בנוסח ק בלבד; נדרים ד, ח (עמ' 112, שו' 27): חסרון המילים 'כור אחד של' בנוסח נ בלבד. נדרים ו, ה (עמ' 118, שו' 31): חסרון המילה 'ומה' בנוסח נ בלבד; נדרים ו, ה (עמ' 118, שו' 32): 'ובין שלא' (א, ו, ד) / 'לשלא' (ג); נדרים ו, ה (עמ' 118, שו' 28): בנוסח נ בלבד חיסרון של המילים 'משבאת לרשותי נגמרה לי המובאות ב-א, ו (בנוסח ד חסר קטע גדול המכיל מילים אלו).

⁴⁰ למעט אולי מקרים מסופקים מעטים העשויים לנבוע מהתרחשות עצמאית בשני עדי הנוסח, לדוגמה בנדרים ו, א (עמ' 116, שו' 1): ב-ו, ד, ק מובא הצירוף 'הפר נדרים' הנפוץ בכתבי יד ארץ-ישראלים של המשנה, בתוספתא ובתלמוד הירושלמי, ומבוסס על משקל הקטל, שי' ברויאר הראה שהוא משקל קדום, ומהסכמת נציגי שני ענפי המסירה עולה שהוא ככל הנראה המקורי בתוספתא. לעומת זאת בנוסח א מובא הצירוף 'הפרת נדרים', הנפוץ בתלמוד הבבלי ומבוסס על המשקל הקטלה המאוחר (ראו העברית בתלמוד הבבלי לפי כתבי היד של מסכת פסחים, ירושלים תשס"ב, עמ' 180-183). בנוסח

8. נדרים ד, ט (עמ' 113, שו' 34)

נ	קונם	שני נכנס לביתך
ק	קונם	איני נכנס < ... >
א	קונם	ביתך שאני נכנס
ו	קונם	לביתך שני נכנס
ד	קונם	לביתך שאני נכנס

9. נדרים ה, א (עמ' 113, שו' 1)

נ	הנודר מן הבית	אם קודם נדרו ידע
ק	הנודר מן הבית	אם קודם נדרו ידע
א	הנודר מן הבית	והעלייה אם קודם נדרו נודע
ו	הנודר מן הבית	מן העלייה וקודם לנדרו נודע
ד	הנודר מן הבית	מן העלייה וקודם לנדרו נודע

10. נדרים ד, ח (עמ' 113, שו' 30)

נ	שהו ⁴¹ אומ'
ק	שהוא א >
א	ויאמר לו
ו	יאמר לו
ד	יאמר לו

11. נדרים ד, ט (עמ' 113, שו' 35)⁴²

נ	היה מסריב	שיאכל אצלו במשתה
ק	היה מסרב	שיאכל אצלו במשתה
א	היה מסרב	בחבירו שיאכל אצלו במשתה
ו	היה מסרב	בחבירו שיאכל אצלו במשתה
ד	היה מסרב	בחברו שיאכל אצלו במשתה

אמנם כמות הטקסט שבידינו המשותפת ל-נ ול-ק אינה רבה ולכן אפשר שהתופעה שלפנינו אינה משקפת במלואה את היחס בין הנוסח של העותקים השלמים יותר. אולם לפחות על פי המצוי לפנינו ענף המסירה נ, ק, א נחלק לשני ענפי משנה: נוסח נ ונוסח ק התלויים באב משותף מכאן ונוסח א שאינו צאצא שלו מכאן.

נ מובאת הצורה 'היפר בנדרים', שאינה מצויה בספרות חז"ל, ואף היא שיבוש של הצורה המקורית המצויה ב-ו, ד, ק, ולחלופין אפשר שהיא שיבוש של הצורה 'הפרת נדרים' המצויה בנוסח א.

⁴¹ כמה חוקרים הראו שהופעת כינוי הנסתר (הוא) בין ש"ן הזיקה לפועל מאפיינת את הענף הארץ-ישראלי של המשנה בניגוד לענף הבבלי. ראו רוזנטל, 'משנה עבודה זרה: מהדורה ביקורתית בצירוף מבוא', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשמ"א, עמ' 80-81; מ' בר-אשר, 'הטיפוסים השונים של לשון המשנה', תרביץ נג (תשמ"ד), עמ' 209-210. על מידת ההתאמה בין כתבי היד של התוספתא בהבאת צורה זו ראו נ' ברוורמן, 'לבחינת טיבם של כ"י וינה וכ"י ארפורט של התוספתא', מחקרים בלשון ה-ו (תשנ"ב), עמ' 156.

⁴² דוגמה נוספת לחילוף בין נ, ק מכאן ל-א, ו, ד מכאן ראו נדרים ה, א (עמ' 114, שו' 10): חסרון המילה 'אלא' ב-נ, ק בלבד.

עניין מיוחד יש באותם החילופים שבין נ ו-ק לבין א, שבהם ניתן לראות זיקה ברורה בין הנוסח המשני באחד מעדי הנוסח של התוספתא, ובין נוסח שבמקבילות בתלמוד הבבלי ובמשנה. בחינת נוסחים אלו חשובה עד לאחת, שכן הם עשויים להעיד על הגורמים לחילופי הנוסח ולחשוף את תהליך עיבוד הנוסחים במהלך מסירת החיבור. להלן כמה דוגמאות לנסחים משניים בעלי זיקה לנוסח המצוי במקבילות, ולאחריהן נעמוד על משמעותה של התופעה.⁴³

12. נדרים ו, ה (עמ' 118, שו' 24)

- נ ומה אם אשה שאין לו בה חלק ... משבאת לרשותו נגמרה לו אשה שיש לו בה חלק ... אינו דין
 א מה אם אשה שאין לו חלק בה ... ומשבאת לרשותו נגמרה לו אשה שיש לו בה חלק ... אינו דין
 ו ומה אם אשה שאין לבה חלק ... משבאת לרשותי נגמרה לי אשה שיש לו בה חלק ... אינו דין

44 ומה אם אש' שאין לו חלק בה ... משבאת לרשותו נגמרה לו ... אשה שיש לו חלק בה ... אינו דין

- נ שניגמרה לו אמר לו ... לא אם אמרת באשה שאין לו חלק בה עד שלא באת לרשותו וכשם
 א שתגמרה לו אמר לו ... לא אם אמרת באשה שאין לו בה חלק עד שלא באת לרשותו ... שכשם
 ו שנגמרה לי אמר לו ... לא אם אמרת באשה שאין לי בה חלק עד שלא באת לרשותי ... שכשם

ב שתגמרה לו א' ... לא אם אמרת באש' שקנ' הוא לעצמו שכשם

- נ שאין לו בה חלק אין לאחרים בה חלק תאמר באשה שיש לו חלק בה עד שלא באת
 א שאין לו בה חלק (כא) כך אין לאחרים בה חלק תאמר באשה שיש לו חלק בה עד שלא באת
 ו שאין לי בה חלק כך אין לאחרים בה חלק תאמר באשה שיש לי בה חלק עד שלא באת

ב שאין לו חלק בה כך אין לאחרים חלק בה תאמר באש' שהקנו לו מן השמים

- נ לרשותו ... שכשם שיש לו בה חלק כך יש לאחרים בה חלק
 א לרשותו ... שכשם שיש לו חלק בה כך יש לאחרים חלק בה
 ו לרשותי ... שכשם שיש לי בה חלק כך יש לאחרים בה חלק

ב שכשם שיש לו חלק בה כך יש לא? חר' חלק בה

בכל ההיקרויות הסגנון בענף ו, ד הוא 'בה חלק'.⁴⁵ בענף נ, א בכמה מן ההיקרויות הסגנון הוא 'בה חלק' כבענף ו, ד, ובכמה מן ההיקרויות באחד מעדי הנוסח – נ או א, הסגנון הוא 'חלק בה' כמובא בבבלי.⁴⁶ ההצטרפות של אחד העדים במקרים אלה מענף נ, א לנוסח ענף ו, ד מוכיחה שהנוסח המקורי בתוספתא הוא 'בה חלק', והסגנון 'חלק בה', בכמה מן המקומות ב-א ובאחרים ב-נ הוא תנייני בתוספתא. ב-א מצוי נוסח משני נוסף – 'שתגמרה', כבנוסח הבבלי, בניגוד ל'שנגמרה' שבענף ו, ד ובענף נ.

13. נדרים ז, ג (עמ' 121, שו' 11)

אמרה קונם פירות הפרכיא זו עלי

⁴³ בהשוואת נוסחי נ, ק, א לנוסח המשותף ל-ו, ד נסתפק להלן בהצגת ו בלבד. סימני החיבורים המשמשים להלן: מ = משנה (אם לא יצוין אחרת – נוסח המשנה המובא הוא נוסח כ"י קאופמן A 50); ב = תלמוד בבלי.

⁴⁴ בבלי, נדרים עד ע"ב, על פי כ"י מינכן, ספריית המדינה הבורית 95, hebr., וכן בשאר כתבי היד.

⁴⁵ כמצוי גם בהלכה המקבילה בירושלמי, נדרים י, ז (מב ע"א; טור 1046, שו' 45-48): 'שכשם שלא היה לך בה חלק כך לא היה... שכשם שהיה לך בה חלק כך היה לאחרים עמך בה חלק'.

⁴⁶ למעט מקרה אחד שבו הסגנון 'חלק בה' מצוי בשני העדים, א ו-נ.

נ	אם יש לו בהן חלק יפר ... פירות מדינה זו עלי אם יש לו בהן חלק	יפר
א	אם יש לו חלק בהן הרי זה יפר ... פירות מדינה זו עלי אם יש לו בהן חלק הרי זה יפר	יפר
ו	אם יש לו בהן חלק יפר ... פירות מדינה זו עלי אם יש לו בהן חלק	יפר

מ⁴⁷ פירות העולם עלי הרי זה יפר ... פירות חנוני זה עלי ... הרי זה יפר

14. נדרים ה, ו (עמ' 116, שו' 28)⁴⁸

נ	וכשמת	ספדו עליו	בנות ישראל על ר' ישמעאל בכינה
ק	<מת	ספדו עליו חבירים > ...	ראל על ר' ישמעאל בכינה
א	וכשמת	היו אומרין	עליו בנות ישראל על ר' ישמעאל בכינה
ו	כשמת מה היו אומ'	לפניו	בנות ישראל על ר' ישמעאל בכינה

ב⁴⁹ כד שכיב ... פתח עליה סופדנא בנות ישראל על ר' ישמע' בכינה

במקרים אלה הנוסח באחד העדים – א או נ, זהה לנוסח בענף ו, ד, ולכן על פי כללי השיטה הסטמטית הוא המקורי בתוספתא, ואילו הנוסח האחר, שהוא המשני בתוספתא, דומה לנוסח מקור מקביל בתלמוד הבבלי או במשנה. תופעת ההשפעה של חיבורים נפוצים על נוסחם של חלק מכתבי היד של חיבורים אחרים מצויה ברחבי הספרות התלמודית,⁵⁰ ונראה שלפחות בכמה מן המקרים שלעיל הנוסח המשני באחד מעדי הנוסח של התוספתא נוצר בהשפעת המקור המקביל בתלמוד הבבלי או במשנה. אין הבדל רב בין כמות הנסחים המשניים הדומים לנוסח במקור מקביל בנוסח א ובין כמות נסחים מעין אלו בנוסח נ. לעומת זאת בנוסח ק מצאתי מקרים מעטים מסוג זה, אפשר שמחמת הטקסט הקצר למדיי שנבחר מקטע זה: רק החלק הקריא המקביל למצוי בנוסח נ. לפיכך אמקד את דיוני בעיקר ביחס שבין נוסח נ

⁴⁷ משנה, נדרים יא, ב.

⁴⁸ וראו נדרים ה, א (עמ' 114, שו' 9): 'שוה' ב-א בלבד בדומה לחלק מכתבי היד של בבלי, נדרים כו ע"ב, בניגוד ל'שבע' ב-נ, ק, ו, ד (לזיהוי 'בנות שוח' כאן ראו ש' ליברמן, תוספתא כפשוטה, ו-ז: נשים [לעיל, הערה 22], עמ' 467; והשווה הנ"ל, תוספתא כפשוטה, א: זרעים, ניו יורק תשט"ו, עמ' 132-133; R. Brody, 'Petoterot and Benot Shuah', JSIJ, 12 [2013], pp. 5-7); נדרים ד, ה (עמ' 113, שו' 30): 'אמרת לי' בנוסח נ בלבד כמו בכמה מכתבי היד של משנה, נדרים ח, ז, וכמה מכתבי היד של בבלי נדרים כד ע"א המביאים משנה זו, בניגוד ל'אמרת' בלבד בשאר עדי הנוסח של התוספתא.

⁴⁹ בבלי, נדרים טו ע"ב, על פי קטע כריכה מארבורג, ארכיון המדינה, Hr. 15.34, וקרוב לכך גם בכ"י וטיקן, הספרייה האפוסטולית ebr. 110 ובדפוסים (בכ"י מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 1134, ובכ"י מינכן, ספריית המדינה הבורית 95 hebr. קטע זה חסר), כמו הסגנון הנפוץ בבבלי בלבד: 'כי נח נפשי דר' זירא פתח עליה ההוא ספדנא ארץ שנער הרה וילדה' (מגילה ו ע"א = מו"ק כה ע"ב); 'כי נח נפשיה דרבינא פתח עליה ההו' ספדנא תמרים הניעו ראש' (מו"ק שם); 'נח נפשיה פתח עליה ההא ספדנא שמחה לתוגה נהפכה' (שם); 'כי נח נפשיה דר' יוחנן... פתח עליה ההוא ספדנא אפלו שומר הפתח' (חגיגה טו ע"ב).

⁵⁰ לדוגמה י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, ירושלים תש"ח, עמ' 164-165; ד' רוזנטל, 'משנה עבודה זרה' (לעיל, הערה 41), עמ' 188-207; הנ"ל, 'על שלב נוסף בתולדות נוסח המשנה', תרביץ פא (תשע"ג), עמ' 47-60; מ' כהנא, 'אקדמות להוצאה חדשה של ספרי במדבר', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשמ"ב, עמ' 240; הנ"ל (לעיל, הערה 18), עמ' 17-60; י' זוסמן, 'מסורת-לימוד ומסורת-נוסח של התלמוד הירושלמי – לבירור נוסחאותיה של ירושלים מסכת שקלים', מחקרים בספרות התלמודית: יום עיון לרגל מלאת שמונים שנה לשאול ליברמן, ירושלים תשמ"ג, עמ' 12-76; הנ"ל (לעיל, הערה 2), עמ' 37-63; תא-שמע (לעיל, הערה 4); C. Milikowsky, 'On the formation and transmission of Bereshit Rabba and the Yerushalmi: questions of redaction, text-criticism and literary relationships', *Jewish Quarterly Review*, 92 (2002), pp. 554-556; R. Kirschner, *Baraita De-Meleket Ha-Mishkan: A Critical Edition with Introduction and Translation*, Cincinnati 1992, p. 125; י' רוזנטל, 'מסכת כריתות (בבלי) – לחקר מסורתה', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשס"ד, עמ' 79-84.

לנוסח א ובמשמעותו, ואילו בעניין ק דבריי מייצגים רק את העולה מן העיון החלקי ודורשים השלמה לאחר עיון נרחב בו.

הממצאים על אודות היחס בין נוסח נ לנוסח ק ולנוסח א מוסיפים מידע חשוב על מסורת נוסח התוספתא. ראשית, על מקורו של ענף המסירה נ, ק, א: כאמור, החוקרים נחלקו בטיבו של הנוסח בכ"א: יש שטענו שמקורו בעיבוד אגרסיבי על ידי חכמי אשכנז בסביבות המאה השתים עשרה בעיקר על פי הבבלי, ויש שהציעו שהוא משמר מסורת קדומה מקורית, אפשר אף תנאית.⁵¹ לא ניתן לקבוע במדויק את זמנו ומקומו של האב המשותף של נ, ק, א, אולם מכיוון שנוסח נ הועתק במזרח סמוך לשנת 1000, ועל פי ההשוואה נ עצמו התרחק מרחק מסוים מן האב המשותף לו ול-ק, והאב המשותף לשניהם התרחק מרחק מסוים מן האב המשותף לו ול-א, הרי מוצאו של האב המשותף העומד ביסודו של ענף נ, ק, א, שנוסחו כבר היה מובחן בבירור מן הנוסח בענף המסירה ו, ד, הוא ללא ספק במזרח, זמן לא מבוטל לפני סוף האלף הראשון. ממצאים אלו אינם מלמדים כמה קדום הפיצול בין ענף נ, ק, א לענף ו, ד, ולפי שעה לא ניתן לקבוע אם האב המשותף ל-נ, ק, א הוא עותק היסוד של הענף, או שמא הפיצול מענף ו, ד התרחש מוקדם יותר, והאב המשותף ל-נ, ק, א הוא 'צאצא' של עותק היסוד, אולי אחד מתוך רבים, והדעת נותנת שנוסחו התרחק לפחות במעט מנוסח עותק היסוד. אולם ברור שכפי שהציע שטמברגר, לא מדובר במסורת נוסח שנוצרה באשכנז בסביבות המאה השתים עשרה.⁵²

אשר לדרכי המסירה, השוואת נוסח קטעי נורצ'יה לנוסח שאר העדים מלמדת על תהליך השפעת מקורות מקבילים מן התלמוד הבבלי והמשנה על נוסחי התוספתא במזרח בשלהי האלף הראשון. השפעה זו מלמדת שאף שייתכן שיסודם של כמה מחילופי הנוסח בין עדי התוספתא הוא במסורות מוחלפות מוקדמות, הרי לצד אלה יש מן הנסחים שחדרו לכמה מעדי הנוסח בתקופה מאוחרת למדי בהשפעת מקורות מקבילים.

זאת ועוד, א ו-ג התרחקו בערך באותה מידה מן האב המשותף הן בנסחים משניים הדומים לנוסח במקורות מקבילים והן בנסחים משניים בעלי מאפיינים אחרים, כלומר תהליכי עיבוד הנוסח שחלו בשלבי המסירה מן האב המשותף ל-נ, ק, א ועד להעתקת נ במזרח סמוך לשנת 1000 אינם שונים במידה רבה במאפייניהם מתהליכי עיבוד הנוסח שחלו בנוסח א עד להעתקתו באשכנז במאה השתים עשרה. איננו יודעים מתי יצא אביו של א מתחומי המזרח ועבר לאירופה וכמה הוא התרחק מאביו לפני המעבר. ייתכן שנוסחו כבר התרחק מנוסח האב המשותף עוד טרם הגעתו לאירופה, ומנגד אפשר שכשיצא מן המזרח נוסחו היה עדיין קרוב למדי לנוסח האב המשותף, ועיקר השינויים חלו במסירתו באירופה. מכל מקום, ברור שטיב השינויים ועצמת השפעת נוסח מקורות מקבילים על נוסח התוספתא במהלך מסירת מסורת א באשכנז במאה השתים עשרה אינם שונים שינוי ניכר מאלו שהתרחשו במזרח עד שנת 1000. ואם כן, לפחות על פי העולה מעיון בקטעי הכריכה של התוספתא מנורצ'יה, אין ייחודיות בדרכי מסירת התוספתא באשכנז בסביבות המאה השתים עשרה.⁵³

⁵¹ לעיל, הערות 4-5.

⁵² שטמברגר (לעיל, הערה 7), עמ' 273; פרידמן (לעיל, הערה 2), עמ' 86, הערה 39. ייתכן שעיון בקטעי גניזה נוספים של התוספתא ובחינת מובאות מן התוספתא בספרות הגאונים יוסיפו מידע רב-ערך על שאלה זו. ראו ב' קצוף, 'כלום הייתה התוספתא מקור לתשובות רב נטרונאי גאון?' עלי ספר כ (תשס"ט), עמ' 17-27; הנ"ל, לעיל, הערה 5.

⁵³ בעיסוקו ב'ירושלמי כתב יד אשכנז' מיקד זוסמן את דיונו בתופעות הספרותיות והתרבותיות שרווחו בחוגי חכמי אשכנז במאה השתים עשרה והשלוש עשרה אך הוסיף שייחודו ואופיו של החיבור מלמדים על זמנים קדומים יותר ולא דווקא על אשכנז (לעיל, הערה 2, עמ' 60). ופירט בקצרה (שם, הערה 163) שכוונתו להתרחשויות שחלו במאה האחת עשרה והשתים עשרה באגן הים התיכון בכלל. כאמור, העיון בקטעי נורצ'יה העלה שראשיתה של התופעה כבר בתקופה מוקדמת יותר, זמן לא מבוטל לפני סוף האלף הראשון, ומקורה במזרח. וראו דברי פרידמן על מגמות דומות בדרכי הטיפול הטקסטואלי של ענפי מסירה מסוימים של הבבלי כבר בבבל עוד לפני פעולתם של חכמי אשכנז, 'להתהוות שינויי הגירסאות בתלמוד הבבלי', סידרא ז (תשנ"א), עמ' 91-92; הנ"ל, תלמוד ערוך, פרק השוכר את האומנין: בבלי בבא מציעא פרק ששי, הנוסח, ניו יורק וירושלים תשנ"ז, עמ' 41-45; הנ"ל (לעיל, הערה 2), עמ' 80, הערה 274.

נספח א: עוד לזיקת עדי הנוסח של התוספתא לנוסח המקבילות

מסקנתי לעיל בדבר השפעת מקורות מקבילים על נוסח כתבי היד של התוספתא מובילה לעיון נוסף בחילופים שבהם באחד מעדי הנוסח מצוי נוסח השונה מן הנוסח המשותף לשאר כתבי היד, וניתן להצביע על מקור מקביל הדומה לאחד הנוסחים בתוספתא. לעיל הוצגו מקרים שבהם הנוסח המצוי רק באחד או בשני נציגים של ענף המסירה נ, ק, א הוא הדומה לנוסח שבמקור מקביל, וטענתי שלפחות בכמה מקרים נוסח זה נוצר בהשפעת המקור המקביל. אולם ישנם גם לא מעט מקרים שבהם נוסח המקור המקביל דומה לנוסח המשותף לשאר כתבי היד (מלבד א, ק או נ), שכדאי לעיין אף בהם. להלן כמה דוגמאות:

1. נדרים ו, ה (עמ' 118, שו' 31)

נ כשם שלא חלקת ... בין שעשה בה מאמר לשלא עשה בה מאמר
 א כשם שלא חלקתה ... בין שעשה בה מאמר ובין שלא עשה מאמר
 ו כשם שלא חלקת ... בין שעשה בה מאמר ובין שלא עשה בה מאמר

ב⁵⁴ כלום חלקנו ... בין שעש' בה מאמר ובין שלא עש' בה מאמר

2. נדרים ד, ה (עמ' 113, שו' 30)

נ שהו אומ' < כלום אמרת לי אלא מפני כבודי זה הו כבודי
 ק שהוא א'
 א ויאמר לו שלא אמרת אלא מפני כבודי זה הוא כבודי
 ו יאמר לו כלום אמרת אלא מפני כבודי זהו כבודי

מ⁵⁵ ויאמר לו כלום אמרת לי אלא מפני כבודי וזה הוא כבודי

3. נדרים ה, א (עמ' 115, שו' 17)

נ וכמה כדי דיבור שאילת שלום הרב לתלמיד
 ק < ת שלום הרב >
 א כמה מכדי דיבור כדי שאילת שלום
 ו כמה הוא כדי דיבור כדי שאילת שלום הרב לתלמיד

ב⁵⁶ תוך כדי דיבור ... כדי שאילת הרב לתלמיד

כנוסח א מצוי גם בתוספתא נזירות ג, ג (עמ' 131, שו' 6) בכל עדי הנוסח: 'כמה הוא כדי דיבור כדי שאילת שלום', ללא 'הרב לתלמיד'.

4. נדרים ד, ה (עמ' 112, שו' 26)⁵⁷

⁵⁴ בבלי, נדרים עד ע"ב, על פי כ"י מינכן, ספריית המדינה הבורית hebr. 95, וכן הוא בכ"י מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 1134 ובדפוסים (המשפט הושמט בכ"י וטיקן, הספרייה האפוסטולית ebr. 110 מחמת הדומות).

⁵⁵ משנה, נדרים ח, ז.

⁵⁶ בבלי, בבא קמא עג ע"ב על פי כ"י המבורג, ספריית המדינה והאוניברסיטה hebr. 19 (שטיינשניידר 165), ושם גם 'כדי שאילת תלמיד לרב', וכן בבבלי, מכות ו ע"א; שבועות לב ע"א.

⁵⁷ וראו נדרים ד, ט (עמ' 113, שו' 35): 'בחבירו' מובא ב-א, ו, ד כמו במשנה, נדרים ח, יג, ולא ב-ג, ק; נדרים ו, ג (עמ' 117, שו' 12): 'בעלה' ב-ג, ק, ו, ד כמו בבבלי, נדרים סח ע"ב, בניגוד ל'הבעל' ב-א; ואפשר שיש להוסיף לכאן את נדרים

קונם שני נהנה לך אם אי אתה בא
נ ונוטל לבניך חיטין
א נוטל לבנך כור אחד של חיטין
ו ונוטל לבניך כור אחד של חטים

מ⁵⁸ ונותן לבניי כור אחד שלחיטים

במקרים אלו, שבהם הנוסח המשותף לחלק מענף נ, ק, א ולענף ו, ד דומה לנוסח מקור מקביל, ניתוח סטמטי מוביל להכרעה שהנוסח המשותף לעדים אלו הוא המקורי בתוספתא, והנוסח האחר הוא תנייני. אמנם התופעה הנפוצה היא ההפוכה, כלומר כמה מעדי נוסח של חיבור כלשהו מושפעים מנוסח מקורות מקבילים, סוטים מן הנוסח המקורי של החיבור וקולטים מן הנוסחים של החיבור המקביל, ואילו כאן, בכמה מכתבי היד של התוספתא, מובא נוסח תנייני המתרחק לא רק מן הנוסח המקורי של התוספתא אלא גם מן הנוסח שבמקור המקביל.

ברי שמעתיק עשוי לסטות מן הנוסח שלפניו גם אם נוסח זה קרוב לנוסח מקור מקביל, כשם שהוא עשוי לשנות מן הנוסח שלפניו כאשר אין זיקה בין המצוי לפניו למקור מקביל. אולם ראוי לשקול גם את האפשרות שלעיתים הנוסח הייחודי המובא באחד העדים הוא הנוסח המקורי בתוספתא, ואילו הנוסח המובא בשאר העדים נובע מהשפעה מן המקור המקביל, שהשפיע על העדים השונים של התוספתא באופן עצמאי. כלומר ייתכן שהמקור המקביל השפיע על נוסח נציגים של ענפי המסירה השונים בנפרד, וכך נוצר בעדי נוסח שאינם תלויים זה בזה אותו נוסח משני. תופעה מעין זו נובעת מתקלות טכניות היכולות ליפול בהעתקה באופן עצמאי בעדי נוסח שונים כדוגמת דילוג מחמת הדומות, ויוצרות הסכמה בין נוסחי כתבי יד השייכים כל אחד לענף מסירה אחר. על אף מראית העין העשויה להקשות על ניתוח סטמטי מקרים אלו בוודאי אינם מעידים על זיקה בין כתבי היד ואינם בעלי משקל כלשהו בתיאור היחס בין העדים.

האפשרות שמקור מקביל השפיע על נוסח נציגים של ענפי מסירה שונים בנפרד סבירה רק אם היקף ההשפעה של מקורות מקבילים על התוספתא היה נרחב מאוד. דומה שלפי שעה אין בידינו לקבוע את מידת ההשפעה של מקורות מקבילים על התוספתא, ואם הייתה כה מקיפה עד שהשפיעה באופן בלתי תלוי על עדי נוסח שונים ש'תוקנו' באותו אופן. אך האפשרות שכך קרה מטילה ספק ביכולתנו להיעזר בחילופי נוסח בין העדים של התוספתא בעלי זיקה לנוסח מקורות מקבילים, כשאנו באים לבחון את היחס בין העדים ולנסות להציג אילן יחס.

ו, ה (עמ' 118, שו' 33): 'משבאת לרשותי נגמרה לי' המובא בנוסח א ובנוסח ו (בנוסח ד חסר קטע גדול המכיל מילים אלו) כמו בירושלמי, נדרים י, ז (מב ע"א; עמ' 1046, שורות 44-45), וחסר בנוסח נ.
⁵⁸ משנה, נדרים ח, ז.

נספח ב: נוסח קטעי נורצ'יה בספרות הראשונים

להשלמת תיאור מקומו של נוסח קטעי נורצ'יה במסורת התוספתא ראוי לתת את הדעת לתפוצת נסחיו ולהציג ככל האפשר את הספרות מן התקופות השונות והמקומות השונים שבהם מצוי נוסח זה דווקא של התוספתא. מאחר שלפי שעה נמצאו מעט קטעים מן העותק שאליו שייכים קטעי נורצ'יה, כמות הממצאים מועטה וככל הנראה אינה מאפשרת תיאור ממצה של תפוצת הנוסח. אף על פי כן להשלמת התמונה אציג להלן ככל שיש בידי להציג את תפוצת נוסחיו כל עדי הנוסח של התוספתא לאותם חלקים של התוספתא שלפנינו בקטעי נורצ'יה, עד לזמנו של הדפוס הראשון, על מנת לבחון את תפוצת נוסח קטעי נורצ'יה ביחס לתפוצת הנוסחים האחרים.⁵⁹

בכמה מקומות מובא ציטוט של התוספתא הקרוב לנוסח ו, ד. הרשב"א מצטט בחידושו לבבלי נדרים פב ע"ב את נדרים פ"ה ה"ה (עמ' 115, שורה 24) כמו נוסח ו, ד: 'תוספתא הנודר מן העיר ונשאל לחכם שבעיר אינו חושש שמה נשאל ע"פ עצמו, והנודר מן ישראל ונשאל לחכם שבישראל אינו חושש שמה נשאל ע"פ עצמו', בניגוד לנוסח נ, א: 'נשאל לחכם שבעיר אין חושש... נשאל לחכם שבישראל אין חושש'. הרשב"א, הר"ן והמאירי מצטטים בפירושיהם לבבלי נדרים עג ע"א את נדרים פ"ו ה"א (עמ' 116, שו' 2) כמו נוסח ו, ד: 'איתא בתוספתא דמכלתין בפ"י... ה"ן על אשתו חמשה נדרים או שהיו לו חמש נשים ונדרו כולן ואמר מופרין' (הציטוט על פי הר"ן), בניגוד לנוסח נ, ק, א: 'ה"ה על אשתו... ואמר מותר' (בנוסח ק מצוי רק חלקו הראשון של המשפט). הרשב"א מצטט בחידושו לבבלי נדרים פז ע"א את נדרים פ"ז ה"ד (עמ' 121, שו' 18) כמו נוסח ו, ד: 'תוספתא אחרת נדרה אשתו והפר לה וסבור בתו נדרה בתו והפר לה וסבור אשתו נדרה ה"ז יקיים אם רצה להפר יחזור ויפר', בניגוד לנוסח נ, א: 'נדרה אשתו והיפר לה ספק שבתו נדרה בתו והיפר לה ספק שאשתו נדרה הרי זה יחזור ויפר אם רצה להקם מיקים'. הבאת נוסח ו, ד בדברי ראשונים מספרד (הרשב"א והר"ן) עולה בקנה אחד עם דברי ליברמן, שנוסח ו, ד קרוב לנוסחאות ראשונים מספרד,⁶⁰ אך ראו להלן מקרה הפוך.

בכמה מקומות מובא ציטוט של התוספתא הקרוב לנוסח נ, ק, א. הרשב"א והמאירי מצטטים בפירושיהם לבבלי נדרים כד ע"ב את נדרים פ"ד ה"ח (עמ' 112, שו' 26) כמו נוסח נ, א: 'בתוספתא אמרו קונם שאני נהנה לך... וארעו אבל או אונס או גשמים מותר ואם לאו אסור' (הציטוט על פי המאירי), בניגוד לנוסח ו: 'ולעולם אסור', ולנוסח ד, שבו צורפו שני הנסחים: 'ואם לאו לעולם אסור'. בשיטה מקובצת לבבלי נדרים עא ע"א מובא בשם הרא"ם ציטוט של נדרים פ"ו ה"ג (עמ' 117, שו' 13) כמו נוסח נ, ק, א: 'חפשתי בתוספתא... וכן מצאתי שמע האב והפר לה ולא הספיק הבעל לשמוע עד שמת יחזור האב ויפר חלקו של בעל רבי נתן אומר הן הן דברי בית שמאי אבל בית הלל אומרים אין יכול להפר אלא אביה ובעלה האחרון מפירין נדריה', בניגוד לנוסח ו ד: 'ולא הספיק הבעל לשמוע עד שמת ונתארסה לאחר יחזור האב ויפר חלקו של בעלה אמ' ר' נתן הן הן דברי בית שמאי בית הלל או' אין יכול להפר'. אם אכן אלו דברי ר' אליעזר ממיץ, ההבאה בדבריו של נוסח נ, ק, א עולה בקנה אחד עם תיאור נוסח א כקרוב לנוסח ראשונים צרפתים ואשכנזים.⁶¹ אולם יש ספקות אם הכוונה היא לר' אליעזר ממיץ, וככל הנראה נתערבבו בדברים המיוחסים לו בשיטה מקובצת גם דברי אחרים, ולעתים הייחוס שגוי.⁶²

⁵⁹ ונציא 1521. לא מצאתי ציטוטים של התוספתא או אזכור של תכניה המלמדים על נוסח מסוים דווקא של התוספתא לפרקים אלו בדברי הגאונים, לפיכך נספח זה מכוון לתפוצת הנסחים בספרות הראשונים בלבד.

⁶⁰ ש' ליברמן, תוספתא כפשוטה, א: זרעים (לעיל, הערה 48), עמ' יט והערה 33; הנ"ל, תוספתא כפשוטה, ג: מועד (לעיל, הערה 2), עמ' יג.

⁶¹ ליברמן, שם; זוסמן (לעיל, הערה 2), עמ' 61-62, הערה 166.

⁶² ד' צומבר, הקדמה לשיטה מקובצת על מסכת נדרים, ברלין תר"ך, עמ' I, סעיפים א-ב; א"א אורבך, בעלי התוספות: תולדותיהם, חיבוריהם ושיטתם, ירושלים 1986, עמ' 162-164 והערה 68; ש' עמנואל, שברי לוחות, ספרים אבודים של בעלי התוספות, ירושלים תשס"ז, עמ' 295-297; וראו הנוסח המעורב המיוחס ל'שיטה', המובא בשיטה מקובצת לאחר המיוחס לרא"ם.

המקום היחיד שבו מצאתי ראשון המצטט את התוספתא בנוסח הקרוב לנוסח נ, ק כנגד נוסח א, ו, ד הוא ספרו של ר' ירוחם **תולדות אדם וחוה**, נתיב יד, חלק ה, שבו מובאת ברייתא מנדרים פ"ד ה"ט (עמ' 113, שו" 35): 'ועוד פשוט בתוס' היה מסרב שיאכל אצלו במשתה ואמר קונם ביתך שאני נכנס תוך המשתה אסור אחר המשתה מותר', לעומת נוסח א, ו, ד, שבו נוסף 'בחבירו': 'היה מסרב בחבירו שיאכל אצלו במשתה'. אין הבדל בתוכן בין שני הנסחים, וייתכן שמדובר בהשמטה בלתי תלויה בנוסח נ, ק וב**תולדות אדם וחוה**, הנובעת מהישענות על המצוי בהלכה הקודמת בתוספתא הפותחת לפי כל עדי הנוסח של התוספתא בלשון 'היה מסרב בחבירו', או על המשנה המקבילה בנדרים ח, ז, הפותחת אף היא בלשון 'היה מסרב בחבירו שיאכל אצלו', המובאת בסמיכות ב**תולדות אדם וחוה**. לכן ספק אם יש תיעוד ברור של נוסח נ, ק בספרות הראשונים.

לסיכום – נוסח ו, ד והנוסח המשותף לנוסח נ, ק, א מצוי בדברי ראשונים המצטטים מן התוספתא. לעומת זאת נוסחו הייחודי של נ, ק מצוי אולי בציטוט אחד בספרות הראשונים. אפשר שכמות הטקסט בקטעי נורצ'יה שלפנינו ממסכת נדרים אינה גדולה דייה, ואילו היו בידינו דפים נוספים מן העותק שלו היו שייכים קטעי נורצ'יה היה נגלה לפנינו תיעוד נרחב יותר של נוסחי העותק. אולם לפחות על פי המצוי לפנינו לפי שעה עולה שהנוסח הייחודי של העותק שלו היו שייכים קטעי נורצ'יה (והנוסח הקרוב לו שבנוסח ק) במקומות שבהם הוא שונה מנוסח א לא השאיר את רישומו בספרות הראשונים. ניתן לקוות שיימצאו דפים נוספים מעותק זה של תוספתא ויוסיפו עוד מידע על אופי נוסחו ותפוצתו.